УДК 327.5:355.01(477:470)«2014/2025»]:[711.4-047.86:355.4.018] **DOI** https://doi.org/10.26661/zhv-2025-11-63-30

УРБІЦИД УКРАЇНСЬКИХ МІСТ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ (2014–2025): ІСТОРІОГРАФІЯ ПИТАННЯ

Ю. І. Головко
Запорізький національний університет
golovko@znu.edu.ua
ORCID: https://orcid.org/0009-0006-2092-5360

Ключові слова: урбіцид (урбаніцид), російсько-українська війна, міждисциплінарність, Маріуполь, Бахмут, Харків, Чернігів, Запоріжжя, Бердянськ, Херсон.

У статті представлений огляд публікацій, в яких висвітлюються різні аспекти військового урбіциду українських міст під час російсько-української війни (2014–2025). Приділено увагу появі та поширенню поняття «урбіцид», застосуванню його до характеристики дій армії РФ в Україні. До огляду включені дослідження, виконані в різних галузях наукових знань (географія, історія, економіка, національна безпека і т. д.), підкреслено важливість та перспективність саме міждисциплінарного підходу у вивченні проблематики урбіциду, його наслідків та перспектив їх подолання.

URBICIDE OF UKRAINIAN CITIES DURING RUSSIAN AGGRESSION (2014–2025): HISTORIOGRAPHY OF THE ISSUE

Yu. I. Holovko
Zaporizhia National University

Keywords: urbicide (urbanicide), Russian-Ukrainian war, interdisciplinarity, Mariupol, Bakhmut, Kharkiv, Chernihiv, Zaporizhia, Berdyansk, Kherson.

The article presents a review of publications that highlight various aspects of military urbicide of Ukrainian cities during the Russian-Ukrainian war (2014–2025). Attention is paid to the emergence and spread of the concept of «urbicide», its application to the characterization of the actions of the Russian army in Ukraine. The definitions of the types of urbicide and their features presented in the scientific literature are considered. The causes of urbicide are characterized: natural and social. The phenomenon of military urbicide and its constituent elements are analyzed. Three scenarios of urbicide are highlighted, identified and explained by Ukrainian researchers of modern military urbicide. Specific examples of genocidal practices of the Russian army against Ukrainian cities and their residents (Mariupol, Bakhmut, Kharkiv, Chernihiv, Zaporizhia, Berdyansk, Kherson) are considered. Special attention is paid to the coverage in the scientific literature of the problem of the destruction and theft of cultural values by the Russian Federation in the cities of Ukraine during the Russian-Ukrainian war. The importance and long-term consequences of the destruction of not only urban infrastructure and housing stock, but also urban culture, traditions, and the visual image of the city are emphasized. The experience of other countries that survived urbicide and were able to rebuild their cities and their societies is mentioned. Accentuated features of everyday practices of residents of cities subjected to military urbicide. The review includes research conducted in various fields of scientific knowledge (geography, history, economics, national security, sociology, political science, etc.), emphasizing the importance and prospects of an interdisciplinary approach in studying the issues of urbicide, its consequences, and the prospects for overcoming them.

Попри те, що міста та міська інфраструктура традиційно зазнавали руйнування або й суцільного нищення під час війн, особливо, під час військових дій на території самого міста, лише у другій половині ХХ ст. ця проблематика поступово стає об'єктом наукової уваги. Усвідомленню та переосмисленню цього явища, його ідентифікації як різновиду геноциду сприяв як розвиток студій з історії геноцидів та екоцидів, так і безпосередньо військові події 1990-х рр., які не лишили сумнівів у можливості та страшній реальності такого явища як урбіцид (урбаніцид). Одним із перших міст, щодо якого був застосований термін «урбіцид», стало Сараєво, чотирирічна облога якого (1992–1996) завершилась руйнуванням лікарень, урядових будівель, промислових підприємств, торговельних центрів, бібліотек, транспортної інфраструктури та ін. цивільних об'єктів[1]. Свідоме та цілеспрямоване руйнування міста та міської інфраструктури, як правило, не має на меті його захоплення – воно має на меті саме його знищення, перетворення у непридатний для проживання простір, символічну / ритуальну ліквідацію міста як явища культури. Геноцидні практики російської армії, у тому числі урбіцид, яскраво проявились під час чеченських війн, агресії проти Грузії, не стала винятком російсько-українська війна. У даній розвідці спробуємо розглянути вивчення проблематики урбіциду дослідниками з різних галузей наукових знань (географія, економіка, адміністрування, національна безпека, правознавство і т. д.), що нашу думку, не тільки доповнить історичні студії з історії російсько-української війни, а й дозволить досліджувати явище урбіциду більш комплексно, застосовуючи міждисциплінарний підхід.

Найбільш представницьким є науковий доробок географів, які системно досліджують прояви урбіциду, у тому числі й в сучасній Україні з початку російсько-української війни. Теоретичною основою для наукового осмислення проблеми стали праці американського філософа М. Бермана («Falling Towers: City Life After Urbicide. Geography and Identity: Living and Exploring Geopolitics of Identity», 1996), дослідника міжнародних відносин, проф. М. Коварда («Urbicide. The politics of urban destruction», 2009) та ін. Причин урбіциду виділяють дві: 1) соціальна; 2) природна. До соціальних причин належать техногенні катастрофи, спричинені помилками («людський фактор») або неусвідомленими діями людей; військові конфлікти, або будь-які інші, які спричиняють насильницькі дії; політика переформування міського простору, у тому числі знищення занепалих районів, деіндустріалізація, етнічні чистки, депортації і т. д. Природній урбіцид спричиняють природні катаклізми, стихійні лиха, що руйнують або повністю знищують міста та міську інфраструктуру. Залежно від масштабів руйнувань міста та загальних наслідків виділяють абсолютний та обмежений урбіцид: у першому випадку місто втрачає своє функціональне призначення і його відновлення неможливе або недоцільне («місто-привид»); у випадку обмеженого урбіциду відновлення міста, його функцій та чисельності населення є можливим, як повне, так і часткове – прикладами обмеженого урбіциду з подальшим частковим відновленням міста та його населення є Грозний, Степанакерт, Сухумі та ін[2]. Військовий урбіцид, тобто спричинений військовим конфліктом, охоплює: 1) свідоме руйнування міста військовими засобами; 2) занепад міста через масову міграцію населення; 3) занепад міста через втрату функціоналу, у тому числі – військової функції[3]. Урбанізований простір Донбасу та Приазов'я зазнає значного тиску та фізичного нищення з початку російсько-української війни у 2014 р. Дослідники Р. Р. Сливка, І. І. Закутинська та Б. В. Глуханюк у своїй публікації 2018 р. виділяли чотири періоди руйнування міського середовища зазначеної території України. Перший період припадав на квітень – червень 2014 р. (від початку захоплення адмінбудівель організованими групами озброєних людей до одностороннього припинення вогню українськими силами), коли військові дії тривали у густонаселених регіонах Донбасу та супроводжувались руйнуванням житлового фонду, промислових підприємств, міської інфраструктури. Найзапекліші бої у цей час точились навколо Слов'янська та Краматорська, які зазнали серйозних пошкоджень, у тому числі – цивільні об'єкти та житловий фонд. У Луганську й Донецьку військові дії тривали у центрі, постраждала транспортна інфраструктура, місцеві аеропорти. Автори акцентують важливу дату – 13 червня 2014 р., коли

[1] Юр'єв О. Вплив повномасштабного вторгнення Росії в Україну на безпеку регіону: урбіцид та екоцид українських міст. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Національна безпека*. 2024. № 2(2). С. 49. https://doi.org/10.17721/3041-1912.2024/2-8/11C

[2] Сливка Р. Р., Глуханюк Б. В. Поширення військового урбіциду в постраждянських країнах. *Регіон-2017: стратегія оптимального розвитку*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 19–20 вересня 2017 р.). Харків, 2017. С. 64.

[3] Сливка Р. Р., Закутинська І. І., Глуханюк Б. В. Просторові трансформації міського середовища Донбасу під впливом воєнного урбіциду. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Географічні науки. 2018. Вип. 8. С. 121.

був зафіксований перший обстріл із РСЗВ БМ-21 «Град» цивільного об'єкту в районі м. Добропілля, здійснений терористичними угрупуваннями. Окрім того, що застосування подібної зброї заборонено Женевською конвенцією, це стало фактичним початком системного застосування важкого озброєння проти міського середовища та мирного населення. Другий період, який виділяють автори, тривав з 1 липня і до 5 вересня 2014 р., коли були укладені Мінські угоди. У цей час українські сили здійснили кілька успішних операцій і зменшили територію, яку контролювали бойовики «ЛНР» та «ДНР», удвічі. Натомість з боку терористів та армії РФ суттєво збільшується застосування важкого озброєння, артилерії, ракет, військової авіації, що призводило до масштабних руйнувань житлового фонду та гибелі цивільного населення. На початку вересня українські захисники залишили вщент зруйнований Луганський аеропорт. Восени 2014 р. армія РФ посилила обстріли, орієнтуючись на комунальні об'єкти Донеччини: станом на 17 вересня 2014 р. у Станиці Луганській було пошкоджено 40 % житлового фонду, в Авдіївці знищено водогін, система теплопостачання, транспортна інфраструктура. Станом на вересень 2014 р. значних пошкоджень зазнали 49 міст в Донецькій області та 22 у Луганській. Третій період (6 вересня 2014 – 11–12 лютого 2015 рр.) – початок повномасштабного застосування армією РФ та терористичними угрупуваннями важкого озброєння, танків, гармат, систем залпового вогню. На цей період припадають значні руйнування в районі Донецького аеропорту, у напрямку Авдіївки, Оленівки, Тельманового, Маріуполя, Щастя, Станиці Луганської – руйнування міської інфраструктури значно погіршило стан освіти, медицини, забезпечення водою та харчовими продуктами населення міст. Під час четвертого періоду (12 лютого 2015 – середина 2018 рр.) руйнування міської інфраструктури значно зменшились завдяки вилученню з лінії фронту важкої зброї згідно з умовами Других Мінських домовленостей. Попри це, військові дії та обстріли тривали:у перші три місяці 2017 р. на території Авдіївського коксохімічного заводу розірвалось понад 320 снарядів, стрімко погіршується ситуація на шахтах та фільтрувальних станціях. Автори розвідки підсумовують стан справ на середину 2018 р.: матеріальні втрати Донбасу – майже 13 млрд грн, деіндустріалізація Донбасу, руйнування десятків тисяч будинків, гуманітарної допомоги потребують 3,4 млн мешканців сходу України[4].

[4] Там само. С. 124–126.

Повномасштабне вторгнення 2022 р. російської армії на територію України змінило оптику дослідження урбіциду в умовах сучасної війни – він вийшов за межі лінії фронту (буферної зони), масштабувався та став об'єктом уваги представників географічної науки, економіки, архітектури, політології, соціології та ін. Проблематиці військового урбіциду в Україні було присвячено кілька наукових заходів (онлайн-форуми, семінари, дискусії й т. д.), покликаних як досліджувати явище, так і фіксувати та оприлюднювати його як воєнний злочин та прояв геноциду. Зростає кількість публікацій, які стосуються вже не стільки загальних характеристик або проявів урбіциду, скільки максимально конкретних статистичних даних, прикладів, тенденцій і т. д. У розвідці Ж. Бучко, присвяченій руйнуванню об'єктів культурної спадщини внаслідок системного та масового урбіциду, наведені дані офіційної статистики щодо кількості пошкоджених або повністю зруйнованих пам'яток архітектури, містобудування та монументального мистецтва для 14 областей України та м. Київ окремо. Станом на 4 жовтня 2022 р. дослідниця фіксує найбільші втрати відомих культурних об'єктів на Донецьку область (26 %, переважна більшість – у м. Маріуполь) та Харківську (22 %). Загалом постраждалих об'єктів на території України було виявлено 532[5]. У пізнішій публікації дослідниця деталізує культурні втрати внаслідок урбіциду в Маріуполі (пошкоджений та розграбований Маріупольський краєзнавчий музей, фізично знищений прямим влучанням авіабомби Художній музей імені Архипа Куїнджі), Харкові (Площа Свободи, Палац промисловості, академічний театр опери та балету, філармонія, художній музей, Національний музей Григорія Сковороди), Чернігові (Музей українських старожитностей Василя Тарновського), Охтирці, Запоріжжі (будівля залізничного вокзалу, будинок Мєлєшкових, Історико-архітектурний музей-заповідник «Садиба Попова» у Василівці)[6].

Певна систематизація інформації представлена у матеріалі О. Михайлової, розміщеному на сайті

[5] Бучко Ж. Об'єкти культурної спадщини України в умовах військового урбіциду. М*іждисциплінарні інтеграційні процеси у системі географічної, туризмологічної та екологічної науки*: Матеріали ІІІ Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 30-літтю утворення кафедри географії України і туризму у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка, 4–5 жовтня 2022 р.: електронний варіант. ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2022. С. 46–48.

[6] Бучко Ж., Стецюк А. Об'єкти історико-культурної спадщини України в умовах війни: урбіцид та його наслідки. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*: Збірник наукових статей. Чернівці, 2023. Т. 47. С. 23–26.

Національного інституту стратегічних досліджень. Дослідниця ще восени 2022 р. звертала увагу на цілеспрямовані атаки РФ на ТЕЦ та намагання знеструмити максимальну кількість міст та областей, які були (і є) «демонстрацією готовності заморозити міста України взимку»[7]. Авторка виокремлює три сценарії урбіциду, які у 2014–2022 рр. реалізовує РФ:

1) Донецький сценарій, який передбачає вибірковий терор, агресивну пропаганду, вивезення населення до РФ під приводом евакуації – подібний порядок дій можна було спостерігати в Херсоні, Бердянську та ін. містах Півдня та Сходу України, які потрапили в окупацію у перші дні й тижні повномасштабного вторгнення;

2) Маріупольський сценарій, який задіюється безпосередньо на лінії зіткнення, в умовах військових дій, коли населення міста не має можливості евакуюватись, використовується ворогом як живий щит, зазнаючи системних знущань, пограбувань, вбивств, які в умовах постійних боїв мають усі шанси залишитись нерозкритими воєнними злочинами – подібним чином події розгортались в Ізюмі, Бородянці та ін.

3) Харківський сценарій, який застосовується за неможливості захопити місто – армія РФ здійснює системні обстріли міської інфраструктури, житлового фонду, об'єктів культури та освіти, транспорту і т. д., які спрямовані не тільки на безпосередні руйнування, але і на погіршення психолого-емоційного стану мешканців та відтік населення. Таких атак зазнають міста поблизу лінії фронту (Нікополь, Миколаїв, Запоріжжя та ін.)[8].

Публікація Д. Мальчикової та І. Пилипенка присвячена повсякденним практикам населення в умовах окупаційного урбіциду на прикладі м. Херсон, висвітленим на основі вивчення особистого досвіду п'яти місяців перебування авторів в окупації та свідчень інших очевидців подій. Дослідники, використовуючи запропоновану О. Михайловою класифікацію сценаріїв урбіциду, звертають увагу, що Херсон пережив два з них: Донецький сценарій, який розгортався в умовах окупації, та Харківський, до якого армія РФ перейшла після деокупації правобережної частини Херсонської області та обласного центру[9]. Упродовж більш як восьми місяців окупації місто пережило різні прояви урбіциду: захоплення адмінбудівель, фізична руйнація інфраструктури міста, вбивства мирних мешканців, обмеження пересування, пограбування, тортури. Дослідники визначили ключові виклики, які поставила перед мешканцями міста окупація: 1) мілітаризація міського простору, безправність та порушення прав людини; 2) відсутність гуманітарної допомоги, припинення діяльності місцевого бізнесу та банківської системи, введення в обіг російського рубля; 3) блокування доступу до українських ЗМІ та систем зв'язку, окупація інформаційного простору; 4) масовий виїзд населення з окупованого міста[10]. Так само авторами систематизовані повсякденні практики містян, актуалізовані або вироблені в умовах запроваджених обмежень та загроз окупованого міста: 1) безпекові практики, спрямовані на «фізичне виживання» (планування безпечних маршрутів, місць у помешканні, сховищ, перевірка змісту мобільного телефону, використання кількох телефонів); 2) адаптаційні практики, спрямовані на «соціально-економічне виживання» (економія та запасання продуктів та речей першої потреби, зміна соціальних ролей та ін.); 3) волонтерські практики, спрямовані на надання фінансової, гуманітарної, інформаційної та ін. допомоги); 4) комунікаційно-інфраструктурні практики, спрямовані на підтримку зв'язків з українською спільнотою, громадою, державою, інформаційним простором[11]. Варто згадати й про ілюстративну складову публікації, яка унаочнює різні форми окупаційного урбіциду, пережитого херсонцями.

Проблеми міста в окупації на прикладі Бердянська розглядає у своїй статті О. Зубченко, використовуючи свідчення бердянців (інтернет-контент), які виїхали з міста (вимушені переселенці) або лишились в окупації та змушені адаптуватись до нових умов, до «чужого, зрадженого та спорожнілого міста» (до 70 % бердянців покинули місто). Соціологічні студії показують, як окуповане місто перетворюється на суцільну зону ризику, піддається системному урбіциду – окупації фізичного простору, нав'язуванню окупантами свого бачення минуло й майбутнього міста, нищенню культури й традицій[12]. Автор звертається до трансформації

[7] Михайлова О. Урбіцид – стратегія російських окупантів в російсько-українській війні. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 2022, жовтень. URL: https://niss.gov.ua/news/komentarieksper tiv/urbitsyd-stratehiya-rosiyskykh-okupantiv-v-rosiysko-ukrayinskiy-viyni (дата звернення: 11.11.2025).

[8] Там само.

[9] Мальчикова Д. С., Пилипенко І. О. Окупаційний урбіцид: міський досвід і повсякденні практики населення (приклад Херсона, Україна). *Економічна та соціальна географія*. 2022. № 88. С. 8. https://doi.org/10.17721/2413-7154/2022.88.6-15 (дата звернення: 18.11.2025).

[10] Там само. С. 9–12.

[11] Там само. С. 13.

[12] Зубенко О. С. Образ міста в окупації. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2023. Вип. 1(57). С. 24.

повсякденних соціальних інтеракцій, які позбуваються стабільності та передбачуваності – пошуки продуктів та ліків, створення запасів, визначення безпечних маршрутів, комендантська година, відсутність безпечного публічного простору. Мілітаризація міста та спотворення його візуального образу створює ефект чужого міста. Трикольорова візуалізація стає елементом пропаганди, психологічного тиску, домінування окупантів[13].

До проблеми урбіциду (урбаніциду) та його наслідків звертається у своєму дослідженні М. Б. Сокур, пов'язуючи системне та цілеспрямоване знищення цивільних об'єктів та міської інфраструктури, терористичні та геноцидні практики російської армії стосовно цивільного населення з демографічними змінами, мільйонами біженців та внутрішньо переміщених осіб. Авторка наводить статистку руйнувань українських міст: Маріуполь, Волноваха, Вугледар, Мар'їнка – 90 % ушкодження, Ізюм – 80 %, Ірпінь – 70 %, Бахмут і Лисичанськ – 60 %. Майже зруйновані Сіверськодонецьк, Попасна, Рубіжне, Щастя, Кремінна, Волноваха, Вугледар, Лиман, Соледар…[14]

У такому ж контексті розглядає проблему урбіциду Л. Лозова, досліджуючи демографічні зрушення та процеси адаптації внутрішньо переміщених громадян на прикладі досвіду Одеси. Дослідження базується на матеріалах проведеного серед ВПО опитування (загальна кількість респондентів – понад 1600 осіб). Серед опитаних очевидно переважали жінки (71 %), що авторка пояснює тим, що жінки й діти виїздять з небезпечних регіонів першими, натомість чоловіки не завжди ризикують проходити російські блок-пости, та навіть виїхавши, рідше оформлюють статус ВПО та звертаються за допомогою. Серед опитаних найбільше освітян, що дослідниця пов'язує з моральним тиском та безпосередньою загрозою життю з боку окупантів. Ускладнень при виїзді з окупованих територій зазнавали медики, яким для проходження «фільтрації» краще було приховувати свою професію. Авторка також звертає увагу на непрямі прояви урбіциду, наприклад, підрив окупантами Каховської ГЕС, який завдав суттєвої шкоди населеним пунктам лівобережної Херсонщини[15].

Екзистенційний вимір існування міста під час війни дослідила О. Паньків. Авторка зазначила, що стосовно українських міст РФ застосовує практику непрямого урбіциду з вибірковим терором населення, провокуванням економічного занепаду та елементами прямого урбіциду, що спричиняє масові міграції як у межах України, так і за кордон. Руйнування міст, стан, до якого їх доводять російські обстріли, не дозволяє колишнім їх мешканцям навіть розраховувати на якісь перспективи повернення – вони змушені розглядати варіанти «неповернення». Значною мірою впливає на рішення про «неповернення» не тільки знищення житла або міської інфраструктури, але й нищення міського простору, обличчя та образу міста, його культури, традицій, пам'яті[16].

У подібному ключі розглядає вплив урбіциду І. Сергієнко, досліджуючи хорватський досвід повоєнного відновлення міст. Не завжди єдиною створеною урбіцидом проблемою є знищені будинки або житло – руйнування пам'яті може бути значно драматичнішим досвідом, який унеможливить саму думку про повернення навіть до відбудованого міста. Відновлення міста передбачає не тільки відбудову, а ще реабілітацію суспільства[17].

Урбіцид як геноцидну практику російсько-української війни визначає у своїй розвідці В. Коцур, зауважуючи, що теза, опублікована Національним інститутом стратегічних досліджень ще у вересні 2022 р. про урбіцид як важливу стратегію РФ у ході ведення будь-якої війни[18], зберігає свою значущість і за два роки потому. Станом на кінець листопада 2024 р., як зазначив автор, більш ніж 20 українських міст практично знищені: Мар'їнка (100 % руйнувань), Вовчанськ (95 %), Оріхів (95 %), Маріуполь (90 %), Авдіївка (90 %), Рубіжне (90 %), Лиман (90 %), Сіверськодонецьк (90 %), Попасна (90 %), Часів Яр (90 %), Волноваха (90 %) і т. д., не говорячи вже про села та невеликі містечка, які просто зникають під час бойових дій[19]. Урбіцид,

https://doi.org/10.20535/2308-5053.2023.1(57).280779

[13] Там само. С. 30.

[14] Сокур М. Б. Екоцид та урбаніцид в Україні: наслідки російсько-української війни та етапи повоєнного відновлення. *Подільський науковий вісник*. 2022. № 3–4 (23–24). С. 58.

[15] Лозова Л. Внутрішні переміщення населення в часи війни: суспільні потреби, адаптація та перспективи інтеграції мігрантів (кейс міста Одеса). *Економічна та соціальна географія*. Київ, 2023. Вип. 90. С. 68–72.

[16] Паньків О. Місто та війна: екзистенційний вимір. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2023. Вип. 49. С. 99–104. https://doi.org/10.30970/PPS.2023.49.12

[17] Сергієнко І. Г. Урбіцид та повоєнне інклюзивне відновлення міст: досвід Хорватії. *Держава та регіони. Серія: Публічне управління і адміністрування*. 2023. № 2 (80). С. 146–154.

[18] Михайлова О. Урбіцид – стратегія російських окупантів в російсько-українській війні. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 2022, жовтень. URL: https://niss.gov.ua/news/komentarieksper tiv/urbitsyd-stratehiya-rosiyskykh-okupantiv-v-rosiysko-ukrayinskiy-viyni (дата звернення: 11.11.2025).

[19] Коцур В. Урбіцид як геноцидна практика російсько-укра-

на думку автора, має на меті не тільки фізичне знищення міста, але й витіснення з цієї території українців, етнічне її «очищення» з подальшим заселенням етнічними росіянами для забезпечення тривалого домінування в регіоні. Урбіцид негативно впливає на психологічний стан населення, руйнує колективну пам'ять, зв'язки з малою батьківщиною, рідними, ускладнює самоідентифікацію молоді, може завдати глибокої травми всій українській нації. В умовах військового урбіциду важливим є збереження пам'яті про втрачене, об'єднання людей, формування нових зв'язків[20].

Вивчаючи військовий урбіцид у Харкові та на теренах України в цілому, дослідники Л. Клочко, Є. Бедрій та Є. Хабусєв звертають увагу на його показовість, вбачаючи в окремих його актах елементи інформаційної війни та політичної маніпуляції. РФ використовує терористичні акти – ракетні удари по житлових будинках, торговельних центрах, вокзалах – для залякування як населення України, так і тих країн, які активно допомагають Україні[21].

Детально військовий урбіцид Маріуполя у своїй роботі розглянули Г. Підгрушний та Л. Сікорська, які зазначили, що місто понесло величезні людські втрати, знищена міська інфраструктура та його економічна база. Найбільших руйнувань зазнали центральна частина міста, промислові зони ММК імені Ілліча та Азовсталі, навколишні житлові квартали та житлові масиви Східний та Західний. Блокада Маріуполя, яка тривала 82 дні, сама по собі є проявом урбіциду, адже були перекриті основні транспортні артерії, населення практично не мало можливості виїхати за межі міста, в якому вже були проблеми з продовольством, ліками, водою, опаленням і т. д. Війська РФ системно обстрілювали центр міста та густонаселені райони з багатоповерховою забудовою, потенційні укриття (промислові підприємства, освітні та медичні заклади, торговельні та спортивні центри). Рівень руйнувань зростає максимально із наближення до території заводу «Азовсталь». Встановити точні дані про кількість загиблих та масштаби нищення міста неможливо, наявна у дослідників статистика базується на аналізі супутникових знимків. Окупаційна влада навіть після захоплення міста продовжує його системне руйнування, зносячи розбомблені мікрорайони, історичні пам'ятки, ідентифікаційно важливі для міста об'єкти. Окупанти цілеспрямовано змінюють етнічну структуру міста, депортуючи маріупольців до РФ, натомість завозячи (запрошуючи) до міста громадян РФ. Фахівці констатують процес «міської трансмутації» у Маріуполі, яка передбачає докорінну зміну містоформуючої бази, структури, демографії, ідентичності[22].

Варте уваги варте уваги дослідження, проведене І. Марченком та В. Глухотою, в якому на основі порівняння супутникових знимків різних періодів встановлено послідовність та масштаби руйнувань у м. Бахмут, починаючи з 17 травня 2022 р. (початок масованих ракетних та авіаційних ударів РФ) і до окупації міста в грудні 2023 р. Авторами були датовані пожежі (виникали внаслідок хаотичних обстрілів з боку РФ) та встановлені масштаби вигорання території міста, повністю знищені райони на сході міста, промислова зона на півночі, багатоповерхова забудова центру та південного заходу. Надзвичайно кропітка робота дозволила встановити (підтвердити) факт руйнування конкретних об'єктів житлової забудови, міської інфраструктури, освітніх закладів, пам'яток архітектури, культових споруд, інколи визначити точну дату остаточного знищення об'єктів[23].

Підсумовуючи, зазначимо, що проблема урбіциду (урбаніциду) в період сучасної російсько-української війни потребує значно більшої уваги дослідників, урахування здобутків та можливостей різних наук та галузей знань, конкретизації історичних подій та процесів (що, безумовно, доволі складно в умовах війни, що триває, та окупації окремих регіонів України), системного та якісного збору інформації різного походження та представлення (усна історія, інтернет-ресурси, соціальні мережі, супутникові знимки, фотодокументи й т. д.). Проблема урбіциду є очевидно міждисциплінарною, щобільше, вона не є виключно питанням минулого, подій, які вже відбулись і не можуть бути змінені – наслідки урбіциду та їх виправлення у майбутньому (або й сьогоденні) значною мірою залежатимуть від результатів сучасних студій, збереженої сьогодні пам'яті, культури, традицій, історії та візуальних образів постраждалих або знищених міст.

їнської війни. В*ійна Росії проти України: від гібридних форм до геноцидних практик*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (9 грудня 2024 року). Переяслав, 2024. С. 295.

[20] Там само. С. 296.

[21] Ключко Л., Бедрій Є., Хабусєв Є. Військовий урбіцид проти України. *Часопис соціально-економічної географії*. 2024. Вип. 36. С. 88.

[22] Підгрушний Г. П., Сікорська Л. Б. Нищення українських міст під час російської агресії (суспільно-географічний аналіз на прикладі Маріуполя). *Український географічний журнал*. 2024. № 1. С. 30–39. https://doi.org/10.15407/ugz2024.01.030

[23] Марченко І., Глухота В. Урбіцид міста Бахмут. *Українознавство*. 2025. № 3 (96). С. 102–107.

References

Buchko, Zh. & Stetsiuk, A. Obiekty istoryko-kulturnoi spadshchyny Ukrainy v umovakh viiny: urbitsyd ta yoho naslidky. *Istoryko-politychni problemy suchasnoho svitu: Zbirnyk naukovykh statei*. Chernivtsi, 2023. T. 47. 20–27 [in Ukrainian].

Buchko, Zh. Obiekty kulturnoi spadshchyny Ukrainy v umovakh viiskovoho urbitsydu. *Mizhdystsyplinarni intehratsiini protsesy u systemi heohrafichnoi, turyzmolohichnoi ta ekolohichnoi nauky*: Materialy III Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, prysviachenoi 30-littiu utvorennia kafedry heohrafii Ukrainy i turyzmu u Ternopilskomu natsionalnomu pedahohichnomu universyteti imeni Volodymyra Hnatiuka, 4–5 zhovtnia 2022 r. TNPU im. V. Hnatiuka, 2022. 46–48 [in Ukrainian].

Kliuchko, L., Bedrii, Ye. & Khabusiev, Ye. Viiskovyi urbitsyd proty Ukrainy. *Chasopys sotsialno-ekonomichnoi heohrafii*. 2024. 36: 83–93 [in Ukrainian].

Kotsur, V. Urbitsyd yak henotsydna praktyka rosiisko-ukrainskoi viiny. *Viina Rosii proty Ukrainy: vid hibrydnykh form do henotsydnykh praktyk*: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (9 hrudnia 2024 roku). Pereiaslav, 2024. 294–297 [in Ukrainian].

Lozova, L. Vnutrishni peremishchennia naselennia v chasy viiny: suspilni potreby, adaptatsiia ta perspektyvy intehratsii mihrantiv (keis mista Odesa). *Ekonomichna ta sotsialna heohrafiia*. Kyiv, 2023. 90: 68–74 [in Ukrainian].

Malchykova, D. S. & Pylypenko, I. O. Okupatsiinyi urbitsyd: miskyi dosvid i povsiakdenni praktyky naselennia (pryklad Khersona, Ukraina). *Ekonomichna ta sotsialna heohrafiia*. 2022. 88: 6–15. https://doi.org/10.17721/2413-7154/2022.88.6-15 [in Ukrainian].

Marchenko, I. & Hlukhota, V. Urbitsyd mista Bakhmut. *Ukrainoznavstvo*. 2025. 3 (96): 96–113 [in Ukrainian].

Mykhailova, O. Urbitsyd – stratehiia rosiiskykh okupantiv v rosiisko-ukrainskii viini. *Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen*. 2022, zhovten. URL: https://niss.gov.ua/news/komentarieskpertiv/urbitsyd-stratehiya-rosiyskykh-okupantiv-v-rosiysko-ukrayinskiy-viyni (date of access: 11.11.2025) [in Ukrainian].

Pankiv, O. Misto ta viina: ekzystentsiinyi vymir. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia filos.-politoloh. Studii*. 2023. 49: 99–104. https://doi.org/10.30970/PPS.2023.49.12 [in Ukrainian].

Pidhrushnyi, H. P. & Sikorska, L. B. Nyshchennia ukrainskykh mist pid chas rosiiskoi ahresii (suspilno-heohrafichnyi analiz na prykladi Mariupolia). *Ukrainskyi heohrafichnyi zhurnal*. 2024. 1: 30–39. https://doi.org/10.15407/ugz2024.01.030 [in Ukrainian].

Serhiienko, I. H. Urbitsyd ta povoienne inkliuzyvne vidnovlennia mist: dosvid Khorvatii. *Derzhava ta rehiony. Seriia: Publichne upravlinnia i administruvannia*. 2023. 2(80): 146–154 [in Ukrainian].

Slyvka, R. R. & Hlukhaniuk, B. V. Poshyrennia viiskovoho urbitsydu v postradianskykh krainakh. R: materialy mizhnar. nauk.-prakt.*ehion-2017: stratehiia optymalnoho rozvytku* konf. (m. Kharkiv, 19–20 veresnia 2017 r.). Kharkiv, 2017. 63–68 [in Ukrainian].

Slyvka, R. R., Zakutynska, I. I. & Hlukhaniuk, B. V. Prostorovi transformatsii miskoho seredovyshcha Donbasu pid vplyvom voiennoho urbitsydu. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriia: Heohrafichni nauky*. 2018. 8: 119–128 [in Ukrainian].

Sokur, M. B. Ekotsyd ta urbanitsyd v Ukraini: naslidky rosiisko-ukrainskoi viiny ta etapy povoiennoho vidnovlennia. *Podilskyi naukovyi visnyk*. 2022. 3–4 (23–24): 52–60 [in Ukrainian].

Yuriev, O. Vplyv povnomasshtabnoho vtorhnennia Rosii v Ukrainu na bezpeku rehionu: urbitsyd ta ekotsyd ukrainskykh mist. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Natsionalna bezpeka*. 2024. 2(2): 49–54. https://doi.org/10.17721/3041-1912.2024/2-8/11C [in Ukrainian].

Zubenko, O. S. Obraz mista v okupatsii. *Visnyk NTUU «KPI». Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo*. 2023. 1(57): 24–34. https://doi.org/10.20535/2308-5053.2023.1(57).280779 [in Ukrainian].